

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 325.561:337.015.3

DOI: <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2023-1-1>

ГУМАНІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКЛИКИ ВІЙНИ ТА МОЖЛИВОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Б. І. КОСОВИЧ

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4760-3098>

Анотація. Стаття присвячена питанням важливості збереження гуманізаційних цінностей української економіки в час війни та післявоєнний період. **Метою** наукового рукопису є виокремлення основних гуманізаційних викликів для сучасної економіки та визначення шкоди, яку нанесла людиноорієнтованим цінностям війна, з'ясування можливих шляхів їх збереження і відновлення в умовах війни та післявоєнний період. **Методологічною основою** наукового дослідження є комплекс загальнонаукових методів, зокрема, історичний, методи аналізу, синтезу, судження та узагальнення. **Результати.** Наведено приклади порушення російським агресором гуманізаційних здобутків вітчизняної економіки. Запропоновано першочергові кроки, спрямовані на відвернення загрози гуманітарної економічної катастрофи, обумовленої цілескерваним знищенням рашистами української економіки. Акцентовано на необхідності моніторингу злочинів завданих Україні повномасштабним вторгненням росії задля притягнення російської імперії до міжнародної відповідальності та відшкодування нею нанесеної шкоди. **Практична значущість результатів дослідження.** Визначено базові напрями відтворення вітчизняної економіки й її подальшого орієнтованого на інтереси людини розвитку.

Ключові слова: гуманізація, людиноцентризм, права людини, гуманізація економіки, гуманізаційні цінності, виклики спровокованої росією війни.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. 24 лютого 2022 р. стало днем безпрецедентного повномасштабного нападу росії на Українські землі (ракетні удари, погрози зброєю масового знищення тощо), днем утвердження сильної нескореної Української нації¹, днем виникнення нового глобального виклику для сучасного світового співтовариства. Розв'язана росією війна проти України перекреслила сформовані зусиллями багатьох поколінь норми міжнародного права, проголошену ООН ідеологію людиноцентризму. Можемо констатувати крах системи міжнародного захисту принципів мирного співіснування держав та основоположних прав людини. На тлі вказаних невтішних реалій актуального значення набуває науковий пошук можливостей збереження та відновлення гуманістичних надбань української економіки, оскільки війна найбільш масово вдарила саме по економічних чинниках та правах українців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання гуманізаційних цінностей в економіці активно вивчалось багатьма іноземними та вітчизняними вченими. Варто згадати праці О. Грішнкової, М. Девідсона, Р. Кемпа, Е. Лібанової, І. Михасюка, Р. Оуена, Д. Шука та багатьох інших. Водночас сьогодні важливо сконцентрувати наукові зусилля на дослідженні можливостей збереження цих цінностей саме в умовах війни.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою запропонованого дослідження є виокремлення основних гуманізаційних цінностей сучасної вітчизняної економіки та визначення шкоди, яку їм нанесла війна, з'ясування можливостей їх збереження і відновлення в умовах війни та післявоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У наших попередніх дослідженнях ми детально розглядали різні форми, складові та ознаки сучасної людиноорієнтованої економіки

¹ Це нація, яка з відчайдушною гідністю героїчно відстоює нашу незалежність, суверенітет, територіальну цілісність нашої держави, волю і свободу, права людини, демократичні принципи, європейську ідентичність, право будувати економічно розвинену європейську країну з гуманізаційними цінностями.

[1; 2; 3; 4]. В наукових рукописах виділено низку визначальних гуманізаційних аспектів української економіки: розкрито основні ідеї, потребу, напрями та прояви гуманізаційних цінностей у економіці в період сучасних викликів людства [1, с. 29], з'ясовано сфери та межі гуманізації [2, с. 109], запропоновано можливості закріплення гуманізаційних принципів, норм й стандартів [3, с. 41], окреслено основні засади формування гуманізації економіки² [4, с. 338].

Українці відчували втрату наших гуманізаційних надбань у результаті вторгнення російського окупанта, саме через позбавлення тих чи інших економічних прав. Йдеться про такі права як право жити нормальним життям, право вести домашнє господарство на рідній українській землі, на безпечну працю, заробітну плату, соціальні виплати, житло, продукти, власність, медичне забезпечення, безпечне природнє середовище тощо. Спектр прав людини, що мають в своїй основі економічне підґрунтя досить широкий.

Війна спричинила обмеження багатьох з цих прав. Ми стали свідками масової евакуації (за різними оцінками з України виїхало близько 8 мільйонів людей [5]), зупинки роботи підприємств, установ, організацій, жахливих руйнувань, розриву виробничих циклів, неможливість експортної діяльності. Україна значною мірою втратила доступ до зовнішніх ринків, що принесло величезні збитки експортерам.

Багато громадян України втратили роботу та джерела існування. У доповіді Міжнародної організації праці при ООН з початку війни 4,8 млн українців втратили роботу, з них 1,2 млн – біженці, які емігрували в сусідні країни, а 3,6 млн – безробітні, які проживають в Україні [6].

У додачу багато інвесторів перенесли свої офіси та потужності за межі України, значна кількість підприємців згорнули свою діяльність. Як наслідок надходження до бюджету критично впали, що перекреслило реалізацію довоєнних планів соціально-економічного розвитку. Це стало причиною зменшення розмірів заробітних плат працівникам бюджетної сфери та інших соціальних виплат. Через недостатню заробітну плату зменшилась купівельна спроможність населення та у разі зріс попит на окремі робочі місця [7].

Вказані проблеми загострилися у результаті суттєвого підвищення цін на великий асортимент товарів, насамперед нафтопродукти (їхня вартість зросла у два та більше рази).

У результаті російської агресії багато людей втратили своє житло: їхні помешкання були знищені, пошкоджені, захоплені. Чимало українців після евакуації з місць активних військових дій уже

не мають куди повертатися. Уже на початку квітня в Україні було знищено майже 7000 будинків [8].

Вершиною жорстокості та людиноненавистницької ідеології російських агресорів стало знищення шкіл, садочків, медичних закладів, закладів культури – тих інституцій, які забезпечують широкий спектр соціальних прав українців. Як зазначено зруйновані повністю або пошкоджені більш як 100 закладів освіти та понад 500 медичних закладів. Також зруйновано 25 тис. км доріг, кілька сотень мостів, 12 міжнародних аеропортів пошкоджені, понад 40 млн м² житла пошкоджено або зруйновано. Бізнес втратив понад 200 заводів, близько 17% бізнесів взагалі припинили свою роботу, а 60% підприємств працюють на рівні нижчому за довоєнний. Через війну приблизно 35% економіки України сьогодні не працює [9].

Серйозним викликом для жителів України, їхніх прав на забезпечення продуктами харчування, питною водою, теплом у холодну пору року і таке інше стали методи ведення російської війни: оточення населених пунктів та їх блокада, знищення життєвоважливого інфраструктури. Можна лише уявити, які страхоття пережили мешканці Бучі, Ірпеня, Маріуполя та всієї території України, адже немає ніде безпечного місця підчас війни. Навіть сусідні держави можуть постраждати, адже російська війна ведеться без будь-яких правил та без дотримання мінімальних гуманізаційних цінностей.

Людиноненавистницька ідеологія росії проявилася і у намаганні через блокаду морських портів не допустити вивіз зерна з України та створити передумови для голоду у бідних країнах світу [10]. На брифінгу, в рамках африканського турне, Президент Франції Е. Макрон заявив, що «росія розпочала гібридну світову війну нового типу та використовує інформацію, енергію та продовольство як військові інструменти, поставленими на службу континентальній імперіалістичній війни проти України» [11].

До базових економічних прав відноситься право власності. Війна завжди була своєрідним викликом для цього права. Однак грабіжницькі дії російських завойовників в епоху людиноцентризму відверто дивують. Починаючи з майна виробничого призначення й загальноосвітнього масштабу культурних цінностей та завершуючи побутовими приладами й сантехнікою з приватних осель – все це безсоромно вивозиться в росію. Рівень свідомості типового росіянина відповідає рівню свідомості розбійника. За оцінками аналітиків NASA, [12] країна-мародер привласнила на тимчасово окупованих територіях пшениці на 1 млрд доларів США, а сотні га врожаю зернових

² Гуманізація економіки означає насамперед її соціально-орієнтований розвиток та узгодження інтересів індивіда, соціальної групи, суспільства. Це проявляється у тих сферах суспільного життя, в яких людина задовольняє свої економічні та соціальні потреби. [4, с. 339]

культур на українських землях цілеспрямовано спалила, що порушує всі норми людяності.

Перелік фактів порушення соціально-економічних прав українців російськими загарбниками можна наводити до безконечності – сьогодні такою болючою інформацією переповнені іноземні та вітчизняні засоби масової інформації.

Важливо з'ясувати можливі шляхи виходу з гуманізаційної катастрофи в царині соціально-економічних прав українців. Їх, видається, варто об'єднати у дві основні групи: пов'язані зі зусиллями міжнародної спільноти (міжнародні) та ті, що мають реалізовуватись на рівні України (національні).

Міжнародні. На думку багатьох українців військове вторгнення росії в Україну поставило хрест на міжнародному праві. Такі об'єднання як ООН, ОБСЄ та інші безпекові структури показали свою повну безсилість. Про це зазначає і О. Резнікова «війна в Україні виявила неефективність низки міжнародних організацій та їхніх структурних підрозділів (зокрема, РБ ООН, Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, ЮНІСЕФ, ОБСЄ, МАГАТЕ та ін.), які не змогли ані вирішувати складні питання щодо забезпечення безпеки і миру, ані оперативно зорієнтуватися в міжнародному безпековому середовищі та ідентифікувати події, зокрема відрізнити війну від конфлікту або спеціальної військової операції. Також викликає сумніви ефективність НАТО як політично-військового альянсу 30 держав Північної Америки і Європи зі складною бюрократичною системою ухвалення рішень та управління, надто в умовах швидких і непередбачуваних змін сучасного безпекового середовища» [13]. Наведене ставить на порядок денний питання щодо проведення аудиту добросовісної діяльності зазначених міжнародних організацій та вказує на необхідність їх глибокого реформування в напрямку утвердження гуманізаційних цінностей та істинного захисту прав людини.

Водночас ми не можемо не визнати того факту, що без зовнішньої підтримки Україні важче було би вистояти. І сьогодні, попри окремі емоційні критичні висловлювання, український політикум має й далі всесторонньо працювати над інтенсифікацією зовнішньої допомоги. На нашу думку на міжнародному рівні зараз важливо зробити низку кроків.

Необхідно посилити міжнародну фінансову допомогу (джерелом такої допомоги мають бути активи російської федерації, розміщені у банках різних країн світу). Війна потребує величезних фінансових ресурсів, яких в Україні явно недостатньо. Не менші кошти необхідні для післявоєнного відновлення. Економісти ведуть мову про мільярди доларів [14]. Українські економісти зауважують, що навіть порахувати збитки від війни

досить складно [15]. Нині на порядку денному міжнародних інституцій має стояти питання про економічну відповідальність росії перед Україною та світом. Накладення на агресивну державу такої відповідальності повинно стати важливим чинником забезпечення поваги до цивілізованих правил мирного співіснування різних держав. Вона має включати повне відшкодування завданих збитків і втрат та компенсацію за відновлення фінансового, людського, виробничого і таке інше потенціалу України.

Важливе значення для України має організаційна підтримка міжнародних економічних об'єднань. Так, організації торгівлі європейського та світового рівнів можуть сприяти реалізації експортного потенціалу України, наприклад через пільгове митне оподаткування. Доленосне значення для України має прийняте 23 червня 2022 р. рішення Європейської Ради про надання нашій державі статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу. Цей жест доброї волі європейського співтовариства дає надію українцям на позитивні економічні зміни у майбутньому. Підтримуючим сигналом для постраждалих від війни українських міст є декларації та наміри великих міст Європи про встановлення партнерських стосунків та участь у відбудові. Окремі українські міста уже отримують таку партнерську допомогу.

Українська економіка знищена війною. Її відновлення потребує великих вкладень, зокрема іноземних інвестицій. Інвестування необхідне промисловості, сільському господарству, соціальній сфері. Так, мільйони гривень коштуватиме лише побудова нового літака «Мрія». Навіть складно обчислити скільки грошових коштів треба для відновлення інфраструктури тимчасово окупованих територій, наприклад Маріуполя, Харкова. Без зовнішніх фінансових вливань процес відновлення української економіки триватиме десятки років. Треба мати однак на увазі, що для успішного залучення міжнародних фінансових ресурсів вітчизняна влада повинна створити привабливий інвестиційний клімат.

Збройні сили України героїчно відстоюють нашу країну, опираючись на військову допомогу небайдужих країн. Для українського військово-промислового комплексу важливо, щоб така допомога продовжувалась на рівні військово-технічної співпраці, наприклад виготовлення на наших підприємствах зброї за європейськими технологіями та стандартами.

Невдовзі Україну очікують на міжнародному рівні і війни у правовому полі. Постає питання про відшкодування росією нанесеної шкоди українським громадянам, підприємствам, державі, довкіллю. Про якісь цивілізовані варіанти компенсації, у випадку із росією, йти мова не може. Будуть спори, суди, арбітражі, стягнення, кон-

фіскація. Вирішуватимуться вони за участі та за рішеннями міжнародних правових органів. Росія застосовуватиме усі можливі та неможливі засоби тиску на ці органи – погрози, шантаж, підкуп тощо. Тому важливо, щоб міжнародна правова спільнота відстояла засади справедливості та верховенства права.

Безперервним потоком до України йде гуманітарна допомога, яка дозволяє забезпечити перші потреби людини – на житло, одяг, продукти харчування, медикаменти тощо. Важливо, щоб ця допомога не зупинялася на тлі військових дій росії спрямованих на знищення цивільного населення.

Багато українців, оцінюючи рівень міжнародної допомоги (фінансової, військово-технічної, гуманітарної) висловлюють незадоволення. При цьому вони забувають, що нам ніхто нічого не зобов'язаний і не винен. Кожна держава діє, виходячи зі своїх власних інтересів, як би це нам інколи не було до вподоби. Тому завжди варто надіятись насамперед на себе та ставати щодень економічно сильнішим. Адже сильна економіка – міцна держава. *Які кроки, на нашу думку, у напрямку людиноорієнтованого відтворення потрібно сьогодні зробити Україні?* Йдеться про декілька блоків. Найперше це сприяти розвитку малого підприємництва.

В умовах військово-економічної кризи об'єктивно необхідним стає підвищення державного регулювання економіки, насамперед у військовій та енергетичній сферах. Бездіяльність державних структур призвела до того, що будуючи десятки років космічні кораблі, Україна фактично не створила ракетної зброї. В Україні, яка має нафту і газ – криза з паливно-мастильними матеріалами. При цьому уже тривалий час на Західній Україні простоюють нафтопереробні заводи. Якщо приватні власники цих заводів нині бояться ворожих ударів – необхідно їх націоналізувати або надати страхові гарантії з боку держави. Регулятивна діяльність державних органів у цій сфері виглядає безсистемною та аморфною, наприклад перескакування від контролю та обмеженням цін на нафтопродукти до встановлення ринку вільних цін. Доходило до того, що окремі області не дозволяли вивозити пальне за свої межі.

Влада акцентуючи на політичних та приватних інтересах, знівелювала економічні форми виконання державою своїх функцій. Видається, що в умовах війни інколи доцільно використовувати не властиві ринковій економіці адміністративні методи впливу на суб'єкти економічної діяльності. Такі методи впливу потрібно здійснювати спільно з громадськими організаціями у формі контрольного-наглядового відомства.

Держава зобов'язана інтенсифікувати використання економічних важелів впливу на соціально-економічні відносини, наприклад створити дер-

жавні підприємства із виготовлення стратегічно важливих ресурсів.

Адаптація економіки до умов війни та післявоєнне відновлення, як показує досвід України, найшвидше відбувається у сфері підприємництва на рівні малого та середнього бізнесу. Поновлення підприємницької діяльності зупиненої війною стало здебільшого реальним у межах фінансової спроможності (запасу фінансової міцності) невеликого вітчизняного бізнесу. За три місяці в Україні згідно інформаційних даних Міністерства цифрової трансформації зареєстровано 30 тисяч бізнесів [16]. Саме завдяки їх зусиллям у лічені дні були ліквідовані ситуативні дефіцити товарів першої необхідності. За нашими спостереженнями після 100 днів війни на територіях, де не відбувались активні воєнні дії, підприємництво відродилось до довоєнного рівня. Навіть дещо виникли проблеми із персоналом, певним чином через відтік висококваліфікованих осіб. Тому відбудову економіки доцільно розпочати із інтенсифікації підприємницької діяльності за підтримки держави. Думаємо, що при мудрій, а не олігархоорієнтованій політиці чинної влади (наприклад через пільгове оподаткування) невеликий бізнес успішно би використав закинуті свердловини нафти та газу, нерентабельні вугільні шахти й невеликі родовища інших корисних копалин, чим значною мірою ослабив енергетичну залежність нашої країни та створив конкуренцію монополістам великого ринку.

Війна нанесла шкоду економічному потенціалу держави, малому та великому бізнесу. Відбудова потребує зусиль та ресурсів усіх учасників ринку. Ефективною формою реалізації цих зусиль може бути державно-приватне партнерство. Для прикладу, щоб відбудувати Металургійний комбінат «Азовсталь» компанії Метінвест буде необхідна державна допомога, навіть найпростіша – розмінувати територію та знешкодити бойові припаси, що не вибухнули, тобто створити безпечне середовище для ведення підприємництва.

Військова агресія росії проти України спричинила зниження рівня забезпечення матеріальних потреб багатьох українців, аж до зубожіння. Тому зросла роль соціального партнерства як форми підтримки тих категорій громадян, які не можуть на рівних умовах конкурувати на ринку праці у силу таких негативних факторів як стан здоров'я, неактуальність професійної придатності, відсутність житла тощо.

Війна відчутно розширила й загострила потреби соціального захисту людей, які від неї постраждали. Фінансові ресурси держави є обмеженими, що спонукає шукати нових ефективних механізмів цільової підтримки і розвитку соціального підприємництва. Це можна втілити платформою взаємодії державно-приватного партнерства

в соціальній сфері й моделі створення соціально-орієнтованої економіки [4, с. 339].

Важливе значення для вітчизняної економіки має запровадження інноваційного підходу до реалізації старого і створення нового. Можемо навести як приклад літакобудування, символом якого був всесвітньовідомий літак «Мрія». Для українців його відбудова своєрідний знак перемоги. Однак фахівці стверджують, що будувати літак створений відповідно до технологій минулого століття недоцільно. Раціональніше віддати перевагу техніко-досконалішій сучасній моделі. Україна може відновити зруйновану економіку лише за участі та допомозі міжнародних економічних суб'єктів та інституцій, відповідно до актуальних техніко-технологічних стандартів. А це означає – лише через інноваційний формат розвитку. Застарілі виробництва та технології (знищені чи ушкоджені) повинні відновлюватися уже на новому рівні. Власнику, виробничий комплекс якого знищено, не вигідно починати заново з уже віджилого себе, перспективніше брати на озброєння нове, таке, що дозволить створити конкурентоздатний продукт. Так, у майбутньому, відновлюючи розкрадені агресором сонячні електростанції, власники використовуватимуть уже досконаліші сонячні батареї.

В екстремальних умовах, у яких знаходиться Україна, зміцнення обороноздатності слід здійснювати, насамперед, шляхом модернізації підприємств ВПК, розвитку космічних технологій, наближення до стандартів НАТО. Зовнішня агресія спонукає українську державу коректувати свою економічну політику, насамперед, через підвищення науково-технічного потенціалу, інтелектуального і професійного рівня персоналу, стимулювання розвитку інноваційної структури тощо. Адже чим вищий ступінь економічної й соціальної консолідації суспільства і чим повніше реалізуються його внутрішні ресурси, тим більше воно здатне використати переваги у протистоянні агресору [17].

Сконцентрувавши зусилля на відновленні економіки, не можна забути про ще один важливий для людини чинник – навколишнє природне середовище. Треба не забувати, що людина частина природи і кліматична загроза нікуди не зникла. Знищені лісонасадження, випалені та розриті поля, забруднені річки, ґрунти – усе це також треба відтворювати. Учені кажуть про величезну кількість дельфінів, загиблих внаслідок вибухів у Чорному морі. А це уже порушення балансу екосистеми, яке відчує згодом не тільки Україна. Можна назвати ще багато інших жахливих антигуманізаційних прикладів, які нанесла держава

агресор. Її злочинні дії не то що порушили гуманізаційні цінності, а вийшли за норми будь-якої людської поведінки.

Необхідна умова сьогодення – утвердження гуманістичних засад в усіх сферах суспільного життя. Поняття справедливості, людської гідності, блага та доброчесності не повинні бути лише цінностями свідомості. Вони мають перетворитися у стимулюючі мотиви діяльності політиків, державних і громадських діячів, підприємців. Незважаючи на стійкі упередження, суспільство прагне того, щоб зробити політику й економіку моральними, а мораль дійовою [3].

Висновок із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Агресія московії проти України стала викликом для цілої низки соціально-економічних прав українців, перекреслила гуманізаційні цінності, що утвердились у вітчизняній економіці протягом останніх десятиліть. Ганебне вторгнення рашистів на українську землю знівелоувало права мільйонів українських громадян на життя, працю, заробітну плату, соціальне забезпечення, власність, житло, речі першої необхідності, інші життєво необхідні можливості. Російська політика, що ведеться без дотримання найменш гідних гуманізаційних норм є загрозою міжнародній безпеці, тому потрібні дієвіші заходи захисту гуманізаційних цінностей.

Для реанімації людиноцентристських ідеалів сучасної економіки в Україні необхідне поєднання зусиль міжнародної спільноти та українського суспільства. Найперше, можна розвивати спільні підприємницькі проекти, що буде вагомим кроком до економічної євроінтеграції.

Україна потребує значної міжнародної фінансової допомоги, всебічної організаційно-економічної підтримки міждержавних об'єднань, насамперед Європейського Союзу, великих іноземних інвестицій у всі сфери економіки, техніко-технологічного сприяння у промисловості, продовження гуманітарної допомоги, правового партнерства для захисту своїх інтересів через інструментарій міжнародного права.

Разом з тим українці самі повинні докласти значних зусиль задля відбудови національної економіки. Цьому процесу має сприяти продумане державне регулювання економічних відносин, розвиток державного сектора економіки у стратегічних галузях, розвиток підприємництва, інноваційний напрям відбудови економіки, розширення сфер і обсягів державно-приватного партнерства, участь у економічному відновленні громадянського суспільства через соціальне партнерство та природоохоронні заходи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kosovych B. Humanization of the economy of the third millennium: an objective necessity. *The economic comparative studies: theory, methodology, practice: International scientific conference* (September 24–25, 2021. Kielce, Poland). Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2021. P. 27–32.
2. Kosovych B., Kosovych V. Fields and limits of economic humanism. *Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej «PNAP»*. 2021. Vol. 48. № 5. P. 103–111.
3. Косович Б. І. Гуманізація: інтерпретація крізь призму економіки. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2021. Випуск 61. С. 36–46.
4. Kosovych V., Kosovych B., Rym O. Socialization of the economy as a component of the anthropocene age: economic and legal dimension. *Financial and credit activity: problems of theory and practice. Collection of scientific works*. Vol. 2 № 43. 2022. P. 336–341. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3694>.
5. Refugees from Ukraine recorded across Europe. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 22.01.2023).
6. Майже 5 млн українців втратили роботу через війну. Фінансовий клуб. URL: <https://finclub.net/ua.html> (дата звернення: 02.02.2023).
7. В Україні триває зниження зарплат. Коли це припиниться? URL: https://galinfo.com.ua/articles/v_ukraini.html. (дата звернення: 20.06.2022).
8. Зруйновані будинки в Україні – кількість наближається до 7 тисяч. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/.html> (дата звернення: 20.06.2022).
9. Шмигаль Д. Україна несе великі втрати через війну. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy> (дата звернення: 2.02.2023).
10. Війна в Україні викличе масовий голод у світі - ООН. Слово і Діло. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/03/povyna/svit/cherez-vijnu-mezhi-holodnoyi-smerti-vyuvlyatsya-323-mln-osib-onn> (дата звернення: 21.06.2022).
11. Росія розпочала гібридну світову війну нового типу, – Еммануель Макрон, УНН. URL: <https://www.unn.com.ua/uk> (дата звернення: 5.02.2023).
12. Russia Reaped \$1 Billion of Wheat in Occupied Ukraine, NASA Says. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-03/russia-reaped-1-billion-of-wheat-in-occupied-ukraine-nasa-says> (дата звернення: 2.02.2023).
13. Резнікова О. Стратегічний аналіз безпекового середовища України. URL: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratichnyu-analiz-bezpekovoho-seredovyshcha> (дата звернення: 4.02.2023).
14. Прямі втрати України від руйнувань широкомасштабного вторгнення РФ вже становлять 104 млрд доларів – Марчак. URL: <https://hromadske.radio/pod-casts/shcho-z-ekonomikoju/priami-vtraty-ukrainy> (дата звернення: 28.01.2023).
15. Тільки інвентаризація збитків може зайняти кілька років. URL: <https://forbes.ua/inside/tilki-inventarizatsiya-zbitkiv-mozhe-zaunyati-kilka-rokiv-eksministerka-finansiv-nataliya-yaresko> (дата звернення: 14.01.2023).
16. Українці за час повномасштабної війни зареєстрували 30 тис. бізнесів, зокрема 26 тис. ФОПів. URL: <https://espreso.tv/ukraintsi-za-chas-rovnomasshtabnoi-viuni-zareestruvali>. (дата звернення: 28.01.2023).
17. Михасюк І., Косович Б. Конкурентні переваги інноваційних продуктів оборонних галузей в умовах збройних конфліктів. *Вісник Львівського університету. Серія економічна*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2020. Випуск 58. С. 51–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2020.58.0.5005>.

REFERENCES

1. Kosovych, B. (2021) “Humanization of the economy of the third millennium: an objective necessity”. *The economic comparative studies: theory, methodology, practice: International scientific conference* September 24-25, Kielce, Poland. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, pp. 27–32.
2. Kosovych, V. & Kosovych, B. (2021) “Fields and limits of economic humanism”. *Scientific Journal of Polonia University Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej «PNAP»*. vol. 48. № 5. P. 103–111 [in English].
3. Kosovych, B. (2021) “Humanizatsiia: interpretatsiia kriz pryzmu ekonomiky” [Humanization: interpretation through the prism of economics]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii ekonomichna*. Lviv: LNU im. Ivana Franka, Vypusk 61. P. 36–46. [in Ukrainian].
4. Kosovych, V., Kosovych, B. & Rym, O. (2022) “Socialization of the economy as a component of the anthropocene age: economic and legal dimension”. *Financial and credit activity: problems of theory and practice. Collection of scientific works*. Vol. 2. № 43. P. 336–341. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3694>.
5. “Refugees from Ukraine recorded across Europe”. Available at: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> (accessed 22 January 2023).
6. “Maizhe 5 mln ukraintsv vtratyly robotu cherez viinu” [Almost 5 million Ukrainians lost their jobs because of the war]. *Finansovyi klub*. Available at: <https://finclub.net/ua.html> (accessed 2 February 2023) [in Ukrainian].
7. “V Ukraini tryvaie znyzhennia zarplat. Koly tse prypynytisia?” [Wages continue to decrease in Ukraine. When will it stop?]. Available at: https://galinfo.com.ua/articles/v_ukraini.html (accessed 20 June 2022) [in Ukrainian].
8. “Zruinovani budynky v Ukraini – kilkist nablyzhaetsia do 7 tysiach” [Destroyed houses in Ukraine – the number is approaching 7 thousand]. Available at: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/.html>. (accessed 20 June 2022) [in Ukrainian].
9. Shmyhal, D. (2022) “Ukraina nese velyki vtraty cherez viinu” [Ukraine is suffering great losses due to the war]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy> (accessed 2 February 2023) [in Ukrainian].

10. “Viina v Ukraini vyklyche masovy holod u sviti - OON” [The war in Ukraine will cause mass starvation in the world – UN]. *Slovo i Dilo*. Available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/03/novyna/svit/chez-vijnu-mezhi-holod-noyi-smerti-vyavlyatsya-323-mln-osib-oon> (accessed 21 June 2022) [in Ukrainian].
11. Makron, E. (2022), “Rosii rozpochala hibrydnu svitovu viinu novoho typu” [Russia has launched a hybrid world war of a new type]. *UNN*. Available at: <https://www.unn.com.ua/uk> (accessed 5 February 2023) [in Ukrainian].
12. “Russia Reaped \$1 Billion of Wheat in Occupied Ukraine”, *NASA Says*. Available at: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-12-03/russia-reaped-1-billion-of-wheat-in-occupied-ukraine-nasa-says> (accessed 2 February 2023).
13. Reznikova, O. (2022), “Stratehichnyi analiz bezpekovoho seredovyscha Ukrainy” [Strategic analysis of the security environment of Ukraine]. Available at: <https://niss.gov.ua/news/statti/stratehichnyy-analiz-bezpekovoho-sere-dovyscha> (accessed 4 February 2023) [in Ukrainian].
14. Marchak, O. (2022) “Priami vtraty Ukrainy vid ruinyvan shyrokomasshtabnoho vtorhennia rf vzhe stanovliat 104 mlrd dolariv” [Direct losses of Ukraine from the destruction of the large-scale invasion of the Russian Federation already amount to 104 billion dollars]. Available at: <https://hromadske.radio/podcasts/shcho-z-ekonomikoii/priami-vtraty> (accessed 28 January 2023) [in Ukrainian].
15. “Tilky inventaryzatsiia zbytkiv mozhe zainiaty kilka rokov” [Only the damage inventory can take several years]. Available at: <https://forbes.ua/inside/tilki-inventaryzatsiia-zbitkiv-mozhe-zaynyati-kilka-rokiv-eksministerka-finansiv-nataliya-yaresko> (accessed: 14 January 2023) [in Ukrainian].
16. “Ukrainci za chas povnomasshtabnoi viiny zareistruvaly 30 tys. biznesiv, zokrema 26 tys. FOPiv” [During the full-scale war, Ukrainians registered 30,000 businesses, including 26,000 sole proprietorships]. Available at: <https://espresso.tv/ukrainci-za-chas-povnomasshtabnoi-viiny-zareistruvali>. (accessed 28 January 2023) [in Ukrainian].
17. Mykhasiuk, I. & Kosovych, B. (2022) “Konkurentni perevahy innovatsiinykh produktiv oboronnykh haluzei v umovakh zbroinykh konfliktiv” [Competitive advantages of innovative products of defense industries in conditions of armed conflicts]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya ekonomichna*. Lviv : LNU im. Ivana Franka, Vypusk 58. P. 51–61. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2020.58.0.5005> [in Ukrainian].

Bohdanna Kosovych, PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Economy of Enterprise Department, Ivan Franko National University of Lviv. **Humanizing values of the Ukrainian economy: challenges of war and possibilities of preservation.**

Annotation. The article is devoted to issues of the importance of preserving the humanizing values of the Ukrainian economy during the war and the post-war period. **The scientific manuscript** aims to identify the main humanizing challenges for the modern economy and determine the damage caused by the war to human-oriented values, to find out possible ways of their preservation and restoration in the conditions of the war and the post-war period. **The methodological basis** of scientific research is a complex of general scientific methods, particularly historical methods, methods of analysis, synthesis, judgment and generalization. **Findings.** Examples of violations of the humanizing achievements of the domestic economy by the Russian aggressor are given. Priority steps aimed at averting the threat of a humanitarian economic catastrophe caused by the purposeful destruction of the Ukrainian economy by the Russians are proposed. Possible ways out of the humanizing catastrophe in the field of socio-economic rights of Ukrainians have been identified, which should be grouped into two main groups: those related to the efforts of the international community (international) and those that should be implemented at the level of Ukraine (national). The importance of the development of entrepreneurship and social partnership is argued. **Practical value.** In order to restore the Ukrainian economy, it is necessary to increase the scientific and technical potential, the professional level of personnel, and stimulate innovative development. In order to resuscitate the people-centric ideals of the modern economy in Ukraine, a combination of the efforts of the international community and Ukrainian society is necessary. Firstly, it is possible to develop joint business projects, which will be a significant step towards economic European integration. Emphasis is placed on the need to monitor the crimes inflicted on Ukraine by the full-scale invasion of Russia in order to bring the Russian empire to international responsibility and compensate for the damage caused by it. The basic directions of the reproduction of the domestic economy have been determined as well as its further development oriented at human interests.

Keywords: humanization, human-centeredness, human rights, humanization of the economy, humanizing values, challenges of the war provoked by Russia.